

La defensa del patrimoni cultural moble: Notes d'un profà en matèria jurídica.

GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY

Voldria presentar tan sols unes consideracions sobre les col·leccions privades de naturalesa arqueològica i en especial el seu status jurídic referit a la legislació que al llarg del temps ha estat vigent a Espanya. Legislació, canviant i mudable, encara que en els seus trets fonamentals no hagi sofert grans modificacions, al manco, a nivell conceptual.

Tal vegada el punt de partida sigui la resolució de 23 de març de 1802 on queda ben palesa la situació jurídica del patrimoni arqueològic quan diu:

– de todos estos monumentos serán dueños los que los hallasen en sus heredades y casas, o los descubran a su costa y por su industria.

Los que se hallasen en territorio público o realengo (del que soy dueño) cuidarán de recogerlos y guardarlos los Magistrados y Justicias de los Distritos.

Puestos en custodia, los descubridores poseedores y Justicias, respectivamente, darán parte y noticia circunstanciada de todo a la Real Academia de la Historia por medio de su Secretario, a fin de que ésta tome el correspondiente conocimiento, y determine su adquisición por medio de compra, gratificación y según se conviniese con el dueño.

Es a dir, segons el meu entendre, la troballa casual queda legalitzada en favor del trobador sense cap tipus de càrrega, quedant clarament definida la propietat privada del bé arqueològic trobat a un lloc privat o particular, en favor del propietari del lloc o del descobridor.

En aquest sentit totes aquelles col·leccions privades formades al llarg del segle XIX són col·leccions perfectament legals.

No hi haurà canvis en aquest tractament al llarg del segle passat puix la creació de les COMISIONES PROVINCIALES DE MONUMENTOS per R.O. de

13 juny 1844 no alterà la disposició anterior, tan sols el que era preceptiu comunicar-ho a la R. ACADEMIA DE LA HISTORIA, passa a l'empru de les dites COMISIONES.

A l'any 1889 el Còdix Civil llibre II, títol II Cap. I defineix el tresor amagat (TESORO OCULTO) de la manera següent:

Art. 351: El tesoro oculto pertenece al dueño del terreno en que se hallare.

Sin embargo cuando fuere hecho el descubrimiento en propiedad ajena o del Estado, y por casualidad, la mitad se aplicará al descubridor.

Si los efectos descubiertos fueren interesantes para las Ciencias o las Artes, podrá el Estado adquirirlos por su justo precio, que se distribuirá en conformidad a lo declarado.

Art. 352: Se entiende por tesoro a los efectos de la Ley, el depósito oculto e ignorado de dinero, alhajas u otros objetos preciosos cuya legítima pertenencia no conste.

En aquest punt caldria, tan sols, definir que s'entén com a "OTROS OBJETOS PRECIOSOS" puix la troballa arqueològica, a causa de la seva matèria, no es pot integrar dins aquest apartat (ceràmica, metalls no nobles, pedra, matèria orgànica, etc...)

De tota manera pareix clar que la propietat privada queda definida i defensada per la legislació decimonònica i en aquest sentit pareix que la legalitat de les antigues col·leccions està perfectament tipificada.

La llei 7 de juliol 1911 sobre EXCAVACIONES ARTISTICAS Y CIENTIFICAS introdueix nous conceptes sobre la propietat del bé arqueològic.

En primer lloc defineix el que és una excavació:

Art. 1: Se entienden por excavaciones a los efectos de esta Ley, las remociones deliberadas y metódicas de terrenos respecto a los cuales existan indicios de yacimientos arqueológicos, ya sean restos de construcciones o ya antigüedades.

En segon lloc és l'Estat el que autoritza el desenrotllament d'aquesta activitat deliberada i metòdica (Art. 7) i si els treballs no es duen a bon termini segons sistemes científics adequats anul·larà la concessió.

En tercer lloc defineix com a propietat de l'Estat les troballes casuals:

Art. 5: Serán propiedad del Estado, a partir de la promulgación de esta Ley, las antigüedades descubiertas casualmente en el subsuelo o encontradas al demoler antiguos edificios.

El descubridor recibirá al hacer entrega de los efectos encontrados, en ambos casos, como indemnización, la mitad del importe de la tasación legal de dichos objetos, correspondiendo la otra mitad, en el segundo caso, al dueño del terreno.

Aquest concepte, totalment nou, suposa un canvi radical en el concepte de propietat del bé cultural trobat casualment.

Així i tot la llei d'excavacions, que regula la facultat estatal de concedir el permís per tal de poder dur a terme la remoció deliberada i metòdica, considera que el finançador de tal remoció es propietari de les descobertes:

Art. 8: El Estado concede a los descubridores españoles autorizados por él la propiedad de los objetos descubiertos en sus excavaciones.

Segueix una serie d'indicacions sobre si el excavador es una corporació, si un particular, si un estranger; amb una casuística puntual.

Els antics col·leccionistes conserven els drets de propietat, sense altre restricció que la de inventariar-les i satisfer un impost del 10% en cas d'exportació, reservant-se l'Estat el dret de tamteig i retracte (Art.9).

Aquelles excavacions no autoritzades i aquells que destrueixen o fassin mal bé ruïnes o antiquitats perden la propietat (Art. 10).

A partir d'aquest corpus legal el tractament de les col·leccions és diferent, puix el punt fonamental per saber si l'excavador és propietari o no de les seves descobertes és conèixer si l'excavació estava autoritzada o no.

Aquesta circumstància va ocasionar un fet realment pintoresc, molt propi del nostre país:

Les excavacions d'Antoni Vives Escudero a la necròpolis del Puig del Molins, (particular que finançava l'excavació a un terrenys de propietat privada) impediren que el Museu Arqueològic d'Eivissa, de titularitat estatal, pogués excavar enaquell indret, perdent-se pel patrimoni històric del país un cabdal important, puix com és de tots ben sabut a la mort de Vives la seva col·lecció es va dispersar, sortint a l'extranger la major part dels seus components.

Per altra banda és públic i notori que les excavacions de Colomines a Mallorca no foren autoritzades per l'Estat Espanyol i així es poden veure les declaracions que periòdicament fa la "JUNTA SUPERIOR DE EXCAVACIONES" en aquest sentit.

La llei de PATRIMONIO ARTISTICO NACIONAL de 13 de maig de 1933 i el seu reglament de 16 d'abril de 1936 preveu diferents opcions en matèria arqueològica.

1er. Excavacions a càrrec de l'Estat.

2^{on}. Excavacions a càrrec de particulars.

Açí notam un retrocés evident pel que fa a les troballes arqueològiques tan casuals com a metòdiques:

Art. 40: De todo hallazgo fortuito y del producto de las excavaciones hechas por particulares debidamente autorizados se dará cuenta a la Junta Superior del Tesoro Artístico que podrá conceder el disfrute de lo hallado al descubridor, a condición de que se comprometa a permitir el estudio, la reproducción fotográfica o el vaciado en yeso de los objetos encontrados a determinar su entrega al Estado con la indemnización que fija el Art. 45 de la Ley.

Es a dir que a partir d'aquell moment el descubridor o l'excavador particular podrà gaudir de la propietat i del ús privat si prèviament la "JUNTA SUPERIOR DEL TESORO ARTISTICO" haconcedit la deguda autorització.

L'article 48, endemés, introdueix un apartat important que no ha tingut gairebé cap incidència dins aquest món, complicat i ple de gelosies que suposa l'existència de col·leccions arqueològiques.

Art. 48: El propietario de una coleccion artística, arqueológica o histórica que de manera regular facilite su estudio y su reproducción fotográfica o dibujada, etc., podrá obtener la exención de los derechos reales que en las transmisiones hubiera de pagar por el valor de los objetos que formen su colección.

Será requisito indispensable para obtener esta ventaja un informe razonado de la Junta Superior del Tesoro Artístico sobre la importancia y valor artístico, arqueológico o histórico de la colección y el compromiso solemnemente contraído por el propietario.

En aquest article tenien dret a acollir-se aquells propietaris d'objectes d'extraordinari valor, encara que no formassin col·lecció propiament dita (Art. 50). Era necessària la decisió favorable de la "JUNTA" i el compromís solemne abans esmentat.

En realitat la llei del 1933 no anul·la la llei d'excavacions de l'any 1911, tan sols matitza la possibilitat de, previa concessió, que el descobridor gaudeixi de l'ús exclusiu de la peça arqueològica sempre i quant permeti el seu estudi.

Sobre aquest tema podríem fer alguns comentaris sucosos, que ens allunyaríen de la qüestió. Tan sols voldria recordar els entrebancs posats per propietaris actuals de peces extraordinàries a què aquestes siguin estudiades, mentre alguns han mantingut el compromís, exprés o tàcit i mai han posat dificultat alguna a aquest estudi. Si cal es poden donar els noms escaients.

La llei de 1933 ha estat vigent fins a la nova promulgació de la llei de 1985. Entre tant canviaren tan sols aspectes puntuals: la JUNTA va desaparèixer i es va crear la COMISARIA DE EXCAVACIONES i després el SERVICIO NACIONAL DE EXCAVACIONES.

A partir dels anys 60 la professionalització de l'arqueòleg i el seu status acadèmic va introduir alguns canvis dins la casuística. Per un lloc la financiació de les excavacions arqueològiques es va convertir en una tasca quasi exclusiva del MINISTERIO DE EDUCACION NACIONAL després de EDUCACION Y CIENCIA, després empriu del MINISTERIO DE CULTURA, encara que no quedà mai reflexada en un corpus legal. Si l'autoritat competent concedia el permís d'excavació es feien una sèrie de puntualitzacions sobre, el destí final de les troballes arqueològiques que si no es complien, automàticament l'excavació devenia activitat fraudulenta, no per desajustar-se al disposat per llei, sinó per no acatar la normativa proposada dins el permís d'excavació.

Hem d'entendre que el sistema no era el més escaient per tal de donar fluidesa a l'aplicació de la llei.

Per altra banda és el moment en què les excavacions clandestines tindrien una més gran activitat, puix si no es troba l'expoliador realitzant l'acte d'excavar no cal presuposar que ha realitzar un acte fraudulent.

En aquesta època els excavadors que desenrotllàvem les nostres activitats dins la més estricta legalitat érem els únics que rebíem la visita de la Guàrdia

Civil. Per què? El permís d'excavació era comunicat automàticament als Govern Civils, municipis i comandàncies de la Guàrdia Civil i al començar la nostra activitat era obligada la presència de la parella.

Els clandestins al no tenir permís no existien com a tals i mai eren molestats.

A partir de la llei de 1985 observam una fonda transformació semàntica puix desapareix de la llei el concepte de PROPIEDAD que es substituït per un nou concepte subtil en excés i que cal interpretar, i aquell que bé ho interpreti bon interpretador serà... A favor de qui?

Fitxem els termes:

Art. 40: Conforme a lo dispuesto en el artículo 1º de esta Ley, forman parte del Patrimonio Histórico Español los bienes muebles o inmuebles de carácter histórico, susceptibles de ser estudiados con metodología arqueológica, hayan sido o no extraídos y tanto si se encuentran en la superficie o en el subsuelo, en el mar territorial o en la plataforma continental.

Després determina i defineix el que s'entén per excavació arqueològica:

prospecció arqueològica i
troballa casual (Art. 41, 1, 2 i 3).

A l'article següent (Art. 42), de forma implícita, queda ben clar que el document arqueològic és de propietat pública segons els següents punts:

1er Tota excavació o prospecció serà expressament autoritzada per l'Autoritat competent.

2^{on} Tota excavació o prospecció estarà plantejada científicament segons un programa detallat i coherent que es recolzi en la conveniència, professionalitat i interès científic.

3er L'autorització obliga al beneficiari a:

–entregar els objectes degudament inventariats catalogats i
–acompanyats d'una Memòria al Museu o Centre que determini l'Administració competent i en el termini establert.

–Aquest Museu o Centre tindrà en compte: no tant sols el lloc de la trobada sinó aquelles circumstàncies que fassin possible, endemés de la seva conservació, una millor funció cultural i científica.

–En cap dels casos d'excavació o prospecció serà aplicable el premi previst a la trobada casual (Art. 44,3).

L'apartat 3 d'aquest és prou aclaridor pel que fa al concepte d'intervenció il·lícita.

Serán ilícitas y ssu responsable serán sancionados conforme a lo dispuesto en la presente Ley, las excavaciones o prospecciones arqueológicas realizadas sin la autorización correspondiente, o las que se hubieren llevado a cabo con incumplimiento de los términos en que fueron autorizadas, así como las obras de remoción de tierra, de demolición o cuales quiera otras realizadas

con posterioridad en el lugar donde se ha producido un hallazgo casual de objetos arqueológicos que no hubiera sido comunicado inmediatamente a la Administración competente.

També implícitament es mantén el concepte, veladament ambigu, de la propietat pública quan es diu:

(Art. 44): Son bienes de dominio público todos los objetos y restos materiales que posean los valores que son propios del Patrimonio Historico-Español y sean descubiertos como consecuencia de excavaciones, remociones de tierra u obras de cualquier índole o por azar...

Es a dir, segons el meu leial saber i entendre, l'actual llei manté el criteri de la propietat pública, emperò no ho diu taxativament, i aquesta imprecisió, sotmesa a interpretació, matització i contrast pot dur a solucions altament errònies.

Per altra banda encara que en una llei no sigui preceptiva d'existència d'un Reglament d'aplicació (bons amics juristes m'aclaren que una bona llei no ha mester de Reglament), estic segur que en el cas del Patrimoni Arqueològic, aquest Reglament és necessari. Uns exemplars tan sols: com es califica el grau de professionalització que per altra banda exigeix la llei? Les missions estrangeres, com es regulen les seves activitats?

Després d'aquesta, crec que llarga digressió sobre la legislació anterior i actual en torn a l'activitat arqueològica voldria establir una gradació ben clara de les col·leccions privades conformades al llarg del temps.

Col·leccions anteriors a 1911: absolutament legals quant al sistema de formació de les mateixes. Posem alguns casos:

Pons i Soler de Menorca
Societat Arqueològica Lul·liana, avui depositada al Museu de Mallorca.

Els aspectes fiscals no em pertoca estudiar-los, no és qüestió de la meua professionalitat.

Col·leccions constituïdes entre 1911 i 1933:

Segons el sistema de finançament de les excavacions: públic o privat (Col·lecció Vives en el segon lloc; col·leccions dels Museus Estatals, posem per cas les troballes arqueològiques de Pollentia, avui a la fi arrecerades al seu Museu Monogràfic, després d'una llarga i triste odissea: Museu Provincial de Belles Arts, Museu de Bellver, magatzems municipals, recuperació definitiva pel Museu de Mallorca).

La llei d'excavacions acceptava el finançament privat, si gaudia d'autorització. Es el cas del Vives excavant el Puig del Molins, mentre el Director del Museu estatal es rossegava els punys perquè no ho podia fer... per llei!

Ara bé, quantes excavacions legals es varen fer a les nostres illes entre 1911 i 1936? Si repasam les actes publicades per la JUNTA SUPERIOR DE EXCAVACIONES la nòmina és ben minsa, fins i tot el Colomines i l'Institut d'Estudis

Catalans varen excavar il·legalment a Mallorca, com consta a la MEMORIA DE LA JUNTA SUPERIOR publicada l'any 1920, on trobam baix el nº 47 la següent:

Denuncia contra D. José Colominas por venir practicando excavaciones fraudulentas desde 1915 en el término municipal de Lluchmayor.

Curiosament a la Memoria publicada l'any 1921 al nº 21 conste l'autorització de:

Excavaciones en las estaciones denominadas Capcorp Vell, Son Taxaquet y Huerto de Can Poll, las dos primeras en el término de Lluchmayor en Mallorca y la tercera del término de Santa Eulalia de Ibiza, pedidas por el señor Director del servicio de investigaciones arqueológicas del Instituto de Estudios Catalanes, de Barcelona.

Això és un petit detall, que veurem repetir-se moltes d'altres vegades. Les excavacions de Colomines es feren entre 1915 i 1920 i foren publicades l'any 1921, després l'activitat arqueològica de l'Institut, al manco el que fa al treball de camp, va minvar. Altres coses seguiren fent-se. Es a dir que les excavacions de Colomines foren autoritzades a posteriori de la seva realització i publicació.

Va ser autoritzat el Museu Regional d'Arta per l'autoritat competent? No ho sabem, perquè les Memòries de la JUNTA SUPERIOR des de l'any 1922 deixen de publicar-se. Tal vegada va ser una bona mesura.

El panorama pel que fa entre 1940 i 1960 es desolador puix no tenim cap tipus de documentació i el que es va fer en aquest pot ser legal o il·legal. No ho sabem.

Amb la creació del Museu de Mallorca a l'any 1961 el registre administratiu té constància de totes les excavacions autoritzades. L'ingrés dels materials és altra història. Ens consta que moltes excavacions autoritzades no han entregat mai els seus materials al museu que havia de rebre els seus resultats.

Aquest registre tindrà un termini: a partir de 1987 es deixa de comunicar als Museus, que en teoria han de rebre els materials provinents d'excavacions oficials, quines són les excavacions autoritzades.

Col·leccions formades abans de 1985:

Gairebé podríem considerar que totes elles són clandestines perquè encara que resti vigent el concepte de finançament privat, era preceptiva l'autorització i aquesta indicava el lloc on havien d'anar els materials provinents de dita excavació. Tenim plena constància de què moltes d'aquestes excavacions mai arribaren a son terme, és a dir a son Museu.

Col·leccions formades a partir de 1985:

Desgraciadament no tenim perspectiva històrica per esbrinar el seu status legal, puix tot depèn de l'administració competent i l'administració competent..., és competent?. Desitja, en realitat, aplicar la llei de Patrimoni Històric Espanyol?